

Van washok naar **weelde**

De Nederlandse badkamer heeft zich de afgelopen 50 jaar ontwikkeld van een simpele wasruimte tot een vertrek waarbij veel geld en aandacht wordt gestoken in de vormgeving en de technische uitvoering ervan. Architectuurhistorica Natasja Hogen analyseert de sanitaire ruimte in historisch perspectief.

▽ Geberit introduceerde in 1965 het inbouwreservoir in ons land. Generaties spoelden met het klassieke bovenhangende reservoir.

De snelle ontwikkeling van de ruimte in de laatste 50 jaar betekende echter niet dat in de eeuwen hiervoor geen badkamers werden aangelegd. De Franse Revolutie aan het eind van de achttiende eeuw had geleid tot vele maatschappelijke veranderingen. Eén daarvan was het denken over gezondheid en hygiëne. Een direct gevolg daarvan was de opkomst van de moderne

badkamer: een nieuw vertrek in het woonhuisinterieur, specifiek bedoeld voor lichamelijke verzorging. Ook de ontwikkeling van de techniek was van belang: het gereedkomen van collectieve nutsvoorzieningen rond het begin van de twintigste eeuw, zoals de waterleiding en het riool, gaven een belangrijke impuls aan de opkomst van de badkamer.

De badkamer bleef echter lang een ruimte, voorbehouden aan de hogere klassen van de bevolking zoals bankiers, industriëlen, het hof en de adel.

Ontwikkeling van badkamer in het Nederlandse interieur

Veel van de eerste badkamers werden aangelegd in bestaande woonhuizen, waaronder kastelen, buitenplaatsen, grachtenpanden en herenhuisen. Hier vormden de badkamers, die vaak zeer luxe waren afgewerkt en een bijzondere vormgeving hadden, ware status-

△ Een advertentie van Sphinx uit 1962. Het gekleurde keramiek bepaalde veel badkamers in de laatste vier decennia van de vorige eeuw.

symbolen die de vooruitstrevendheid van de opdrachtgever moesten tonen. Voor de arbeiders en de middenklasse bleef de aanleg van een badkamer lange tijd veel te kostbaar.

Wederopbouw geeft impuls

Daarnaast duurde het veel langer totdat ook bij de lagere klassen het belang van een goede hygiëne werd ingezien. Pas vanaf omstreeks 1950, toen er als gevolg van de Wederopbouw op grote schaal nieuwe woningen voor de middenklasse werden gebouwd, werd een badruimte standaard opgenomen in de woningplattegrond. Desalniettemin beschikte in 1964 pas tweederde van de Nederlandse huishoudens over een douche- of badruimte. Aanvankelijk waren deze badkamers eenvoudig van opzet en boven alles functioneel. Wanneer echter vanaf de jaren zeventig

GEBERIT

GEBERIT hooghangend reservoir met drukknopbediening — onafhankelijk van de waterdruk — vervaardigd van een voor dit doel speciaal ontwikkelde kunststof, bestand tegen aggressief chloor — en kalkhoudend water en niet onderhevig aan corrosie — en verouderingsverschijnselen.

Het GEBERIT - PVC - reservoir

- technisch goed doordacht
- absoluut bedrijfszeker
- moderne vormgeving
- afwerking van klasse

is thans ook in Nederland verkrijgbaar.

Een Zwitsers product.
Levering via de sanitaire groothandel.
Fabrieksagent: J. A. van den Broek
's-Gravenhage / Jan van Nassaualstr. 74

Trends per decennium

1960-1970: Wederopbouw. Badkamer als functionele wasplaats: eenvoudig en economisch van opzet en materiaal.

1970-1980: Woninginrichting en luxe goederen nemen vlucht: de badkamer als leefruimte, met felle kleuren en warme afwerkingsmaterialen.

1980-1990: Vorm kruipt naast functie. Badkamerontwerpen wederom steriel en zakelijk.

1990-2000: Badkamer keert terug als statussymbool. Het bad wordt opnieuw populair, bubbelbaden en andere luxe sanitair doen hun intrede in de woonhuizen van de middenklasse.

2000-2010: Middensegment in badkamer in verdrukking, doorbraak alternatieven op traditionele materialen.

Vanaf 2010: Herintrede wellness, cocooning door crisis. Steriele badkamer maakt plaats voor een meer zachte, natuurlijke uitstraling. Internethandel in materialen grote concurrent.

de meeste huishoudens over een badkamer beschikken en de woonindustrie steeds meer op gang komt, met het gevolg dat de vormgeving van het interieur steeds belangrijker wordt, neemt ook de badkamer een steeds prominenter positie in het interieur in. Wederom verwordt de ruimte, net als in de negentiende en begin van de twintigste eeuw, tot een ruimte waarin de nadruk

voornamelijk beperkten tot de woonhuizen van het hof en de adel, beschikken vanaf omstreeks 1875 steeds meer herenhuizen over een badkamer. Deze waren meestal voorzien van een bad en een direct naast het bad opgestelde geiser, een spoeltoilet en een wastafel. Omdat de badkamer een geheel nieuwe ruimte was in het interieur werden veel van de vroege badkamers ingepast in de

1964: pas 2/3 van woningen heeft wasruimte

ligt op luxe en ontspanning. En dit komt heel nadrukkelijk tot uiting in het toegepaste sanitair, de afwerking en de vormgeving.

Nieuwe ruimte

In de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw stond los sanitair vaak opgesteld in de keuken of de slaapkamer, zoals kamergemakken, heupbaden en wastafels voorzien van lampetstellen. De allereerste echte badkamers waren verlengstukken van de slaapkamer en vaak rijk gedecoreerd. Hier kreeg het voorheen losse sanitair een vaste plaats, aangesloten op een afvoer en een waterleiding. Waar in de achttiende eeuw de badkamers zich nog

plattegrond van een bestaand woonhuis. Restruimtes of een slaapkamer werden dan vaak voor dit doel opgeofferd. Dit betekende echter niet dat de ruimte per definitie klein was. In vergelijking met de badkamers die vanaf de Wederopbouwperiode voor de middenklasse werden aangelegd waren deze badkamers vaak juist ruim van opzet. Hotelbadkamers vormden een belangrijke inspiratiebron. Buitenlandse, maar ook enkele Nederlandse hotels boden namelijk al vanaf omstreeks 1860 badkamers aan voor hun hotelgasten. Wat de reizigers aantreffen tijdens hun reizen wilden zij graag ook thuis verwezenlijkt zien. Het is een fenomeen dat ook de laatste decennia nog >>

Jachthuis Sint Hubertus, badkamer voor Anton Kröller-Müller, Hoenderloo, 1914

De badkamers in het Jachthuis Sint Hubertus in Hoenderloo naar ontwerp van H.P. Berlage (1856-1934) uit 1914 zijn een goed voorbeeld van hoe seriematig geproduceerd sanitair zijn opwachting maakt in de badkamer. In het jachthuis bevinden zich, heel bijzonder voor die tijd, negen badkamers. Niet alleen voor de heer en vrouw des huizes waren badkamers aanwezig, ook de kinderen en de gasten van het echtpaar, evenals het personeel, beschikten over een eigen badkamer. De badkamers zijn uitgevoerd in verschillende kleurstellingen, zoals geel, in het geval van de badkamer van Anton Kröller-Müller (1862-1941), wit en een lichte blauw-groene kleur, voorzien van felle accenten als zwart, rood en donkergroen. De toegepaste materialen en het sanitair zijn alle industrieel vervaardigd, met uitzondering van de cassetteplafonds waar ook de ventilatievoorziening in is verwerkt. Bijzonder aan deze badkamers zijn bovendien de vele vaste accessoires die in de badkamers zijn verwerkt, waaronder de kleine wasbakjes boven de baden, bedoeld om het ergste vuil en sop weg te wassen en zo het badwater niet te vervuilen.

Huis Singraven, Denekamp, 1922

Eveneens bijzonder zijn de badkamers op Huis Singraven in Denekamp uit 1922. De hoofdbadkamer, grenzend aan de slaapkamer van de heer des huizes, is kundig gekoppeld aan een negentiende-eeuwse stijlkamer. De badkamer is, zoals gebruikelijk in deze periode, eenvoudig afgewerkt met geel keramisch tegelwerk en verder niet gedecoreerd. In het huis is een tweede badkamer aanwezig uitgevoerd in blauw tegelwerk. Bijzonder aan deze badkamer zijn de fraai vormgegeven handdoekradiatoren en de badkraan die uitloopt onder de waterspiegel. In beide badkamers zijn de originele accessoires nog aanwezig, waaronder bekerhouders en grote kommen in houders bedoeld om sponzen in op te bergen. Naast beide badkamers bevindt zich aan de hal een separate doucheruimte. Aan het begin van de twintigste eeuw werd de douche over het algemeen gecombineerd met het bad, als deze al überhaupt aanwezig was. Aparte douchecabines kwamen in deze periode nog maar heel weinig voor.

>> altijd tot uiting komt in de badkamers in Nederlandse woonhuizen.

Standaard

Vanaf het laatste kwart van de twintigste eeuw werden badkamers ook steeds vaker standaard opgenomen in nieuw te bouwen woonhuizen. De afmeting en positie van het vertrek hingen samen met de levensstijl, de sociaal-economische status en de gezinssamenstelling van de gebruikers. Uit standsbesef werd de badkamer meestal gesitueerd op de verdieping, bij de slaapkamers. Zo werd de privacy van de gebruikers zoveel mogelijk gewaarborgd. De positie van de badkamer werd daarnaast beïnvloed door bouwregelgeving, de benodigde installatietechniek, het gebruik van de ruimte en de bezonning van het woonhuis. Hierdoor werd de badkamer vaak op een ondergeschikte plaats gesitueerd ten opzichte van de

verblijfsruimtes. Vaak werd de badkamer gekoppeld aan de hal, maar ook aan de (hoofd)slaapkamer of een kleedkamer. In de volkswoningbouw uit de Wederopbouwperiode werd de badkamer ook met enige regelmaat gekoppeld aan de keuken. In dit geval vormde

het bad juist altijd aanwezig, maar de hoge kosten van het gebruik van een bad ten opzichte van de douche zorgden ervoor dat deze voor de middenklasse aanvankelijk niet vaak werd aangelegd. Pas vanaf de jaren zeventig, wanneer de badkamer een algemeen verschijnsel is

▽ Waren kranen aanvankelijk vooral functioneel, in de jaren zeventig doet design zijn intrede.

Vanaf jaren 80 verdwijnt kleurgebruik

de badkamer, waar ook de was kon worden gedaan in een lavet of grote waskuip, een bijkeuken.

Ondergeschoven kindje

Bij de grootschalige woningbouwprojecten van de laatste 50 jaar is goed te zien dat de badkamer vaak een ondergeschoven kindje is geweest. Deze badkamers waren over het algemeen klein van afmeting en minimaal van opzet. De meeste badkamers uit deze periode beschikten over een eenvoudige douche, een lavet of wastafel en soms een toilet, hoewel deze in veel gevallen geplaatst was in een aparte ruimte los van de badkamer. Anders dan bijvoorbeeld in de Verenigde Staten en in Frankrijk nam de badkuip in de badkamers van de middenklasse een veel minder prominente plaats in. In de luxe badkamers uit de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw was

geworden, ontstaat ook de behoefte aan meer luxe en wordt het bad opnieuw populair. Het bidet heeft in Nederland nooit echt voet aan de grond gekregen. Inmiddels wordt er ook in de seriematige woningbouw steeds meer aandacht besteed aan de afmeting, ruimtelijke koppeling en het sanitair in de badkamer. Dit is het gevolg van een consument die steeds veeleisender is geworden en een groter belang hecht aan een badkamer die niet meer alleen functioneel is maar steeds meer een 'verblijfsruimte' is geworden.

Functie boven vorm

De badkamer vormt samen met de keuken de verpersoonlijking van het moderne wonen. De badkamer is boven alles functioneel en hierdoor niet direct te koppelen aan een stijl. Dit hield echter niet in dat er de afgelopen twee eeuwen, laat staan in de afgelopen 50

jaar, geen aandacht werd besteed aan de vormgeving van het vertrek. In de negentiende eeuw werd het sanitair vaak verhuld door de toepassing van zeer uitbundige decoratie of zware houten ombouwen. Deze moesten het sanitair zoveel mogelijk op normale meubelstukken laten lijken om zo de associatie met vuil en ontlasting te vermijden. Traditionele motieven, afkomstig uit de heersende populaire architectuurstijlen, werden in de badkamer losjes toegepast waardoor moderne elementen gemakkelijk in het decoratiepatroon

Hotelbadkamers een eeuwige inspiratiebron

konden worden opgenomen. Inspiratiebronnen voor de negentiende-eeuwse badkamers vormden vaak de Romeinse badcultuur en florale, pastorale en aan de zee gerelateerde motieven. Ook de Oosterse badcultuur werd voor een aantal vroege badkamers als inspiratiebron gebruikt.

Van uitbundig naar sober

Aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw verloor de badkamer echter steeds meer van zijn uitbundige decoratie. Vanaf de jaren tien van de twintigste eeuw valt de invloed van de historische interieurstijlen echt weg. Een kaal en sober interieur, in tegenstelling tot de overdadig gedecoreerde negentiende-eeuwse interieurs zoals tot dan toe gebruikelijk, was niet langer het toonbeeld van armoede maar van vooruitstrevendheid. De vorm van het sanitair en de afwerking van het vertrek werden voornamelijk bepaald door het gebruik, de beoogde hygiëne en de techniek. Dit kwam tot uiting in een transparante en gestroomlijnde vormgeving en een nadruk op gladde, niet-poreuze materialen. De

Huis Hildebrand, Blaricum, 1935

De badkamer in het huis van kinderboekenschrijver A.D. Hildebrand te Blaricum uit 1935, naar ontwerp van Gerrit Rietveld (1888-1964), is een goed voorbeeld van een badkamer zoals die in de eerste helft van de twintigste eeuw voorkwam in de woonhuizen van de gegoede middenklasse. De badkamer is sober afgewerkt met een granito-vloer, eenvoudig wit tegelwerk en gestandaardiseerd sanitair, waaronder het vrijstaande bad en de gietijzeren stortbak. De wastafel is voorzien van een marmeren achterwand en planchet met spiegel. Deze toepassing van dergelijke marmeren achterwanden kwam op grote schaal voor, en ziet men ook vaak terug in slaapkamers.

ultra-hygiënische badkamer bereikte zijn ultieme vorm vanaf 1910, tegelijkertijd met de opkomst van de Art Deco: steriel en functioneel, maar eveneens een toonbeeld van goede smaak wat tot uiting kwam in een rijke vormtaal en uitbundig kleurgebruik. Zo werd sanitair

vanaf deze periode niet meer alleen in wit aangeboden, maar bijvoorbeeld ook in tulpenzwart en cyclaamroze. Waar pastelkleuren populair bleven tot aan de Tweede Wereldoorlog, hadden in de jaren zestig en zeventig kleuren als beige, groen, oranje en geel de overhand.

>>

< Baden in acryl waaide in de jaren 80 over uit Duitsland. De revival van het bad was aanstaande, in de voor die tijd karakteristieke kleuren groen en pergamon.

▲ Sanitair Magazine in 1993: de badkamer weer klassiek en weelderig.

Vanaf de jaren tachtig verdween dit heftige kleurgebruik langzaam.

Statussymbool

De grote keuze die men had in bijvoorbeeld kleur was het gevolg van een

explosieve groei van de markt voor woninginrichting, zowel aan het begin van de twintigste eeuw als in de jaren zestig en zeventig. Steeds meer sanitair en afwerkingsmaterialen werden machinaal vervaardigd, wat de prijs verlaagde en het beschikbare assortiment vergrootte. Dit kwam vooral tot uiting in de woonhuizen van de hogere middenklasse. De eenvoudige badkamers uit de Wederopbouwperiode werden echter zo economisch mogelijk afgewerkt, bijvoorbeeld met coatings in plaats van tegelwerk en een eenvoudige douchekop en waskuip. Sinds de jaren zeventig en tachtig is de badkamer echt voor iedereen bereikbaar en zijn alle functionele behoeftes van de gebruikers vervuld. Net als ten tijde van het ontstaan van de badkamer in de achttiende en negentiende eeuw is de badkamer nu wederom een statussymbool aan het worden: aan het sanitair en de afwerking van het vertrek wordt steeds meer geld uitgegeven.

Stijl en materiaal

Waar in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw de vormgeving van de badkamer veelal aansloot bij de populaire, vaak traditionele, op de geschiedenis gebaseerde architectuurstijlen die ook in de rest van het interieur tot uiting kwamen, is de keuze in sanitair en afwerkingsmogelijkheden

Woonhuis te Enschede, 1975

In een in de jaren zeventig heropgebouwde boerderij in Enschede bevindt zich de nog originele in de jaren zeventig aangelegde badkamer. Het vertrek is gelegen aan de hal waar ook de slaapkamers op uitkomen. In de badkamer bevinden zich een ingebouwd bad, een bidet, een toilet en een wastafel. Opvallend bij de vormgeving van het bad en de wastafel zijn de excentrische vormen van de badkuip en de waskom. De stijl en de kleurstelling van het keramische wandtegelwerk is kenmerkend voor de jaren zeventig: de ronde vormen en bruintinten kwamen in deze periode veel voor in het interieur. Dit geldt ook voor het houten schrootjesplafond.

inmiddels zo groot geworden dat er een veel grotere variatie is ontstaan. Desalniettemin sluit het interieur van de badkamer ook nu nog vaak aan op trends die tevens gelden voor het interieur van de rest van het woonhuis. Wel zijn het uitbundige kleurgebruik en de uitgebreide decoratiepatronen die voor de vroege badkamers zo kenmerkend waren inmiddels grotendeels verdwenen. In de hedendaagse badkamers

Modelwoning, Amsterdam-Osdorp, 1962

Deze badkamer in een modelwoning uit 1962 in de Amsterdamse uitbreidingswijk Osdorp is een goed voorbeeld van de eerste badkamers voor de midden- en arbeidersklasse zoals die werden aangelegd in de nieuwbouwwoningen uit de Wederopbouwperiode. De badkamer is gesitueerd tussen de keuken en de hal en vormt in feite een bijkeuken. In de badkamer is een diepe kuip aanwezig die functioneert als wastafel, maar waar eveneens kleding in kon worden gewassen, en een eenvoudige douchehoek. De wanden zijn afgewerkt met een coating, wat veel goedkoper was dan tegelwerk. [bron: Archief van de Gemeentelijke Dienst

Volkshuisvesting, Amsterdam]

wordt met name wit veelvuldig toegepast en hebben de klinische, functionele afwerkingsmaterialen plaatsgemaakt voor natuurlijke, veel minder kille materialen. Ook het materiaalgebruik voor het sanitair is in de loop der tijd veranderd. Waar aanvankelijk het sanitair van staal, vuurklei en keramiek werd gemaakt, zijn nu, met name voor baden en wastafels, kunststoffen als corian erg in opkomst en wordt ook hout steeds vaker in de badkamer toegepast. Anders dan in het materiaalgebruik wordt er voor de indeling van de badkamer echter juist steeds vaker

Vrijstaand bad grijpt terug naar historie

teruggerepen op historische principes. Zo is in het laatste decennium het vrijstaande bad, al dan niet op poten, steeds populairder geworden, zoals deze ook in de negentiende eeuw werd toegepast. En ook de ruimtelijke koppeling van de badkamer aan de hoofdslaapkamer in plaats van alleen aan de hal, en zelfs het toepassen van meerdere badkamers, komt bij de hedendaagse badkamers steeds meer voor. <<

Herenhuis in Zaandam, 2010

Voor een herenhuis in Zaandam ontwierp Bo Reudler Studio in 2010 een badkamer geïnspireerd op de veranderingsprocessen in de natuur, wat bijvoorbeeld tot uiting komt in de poten van de wastafel, die zijn opgebouwd uit takken. De badkamer refereert echter ook heel duidelijk aan de vormgevingsprincipes zoals deze in de vroege badkamers uit het einde van de negentiende en begin van de twintigste eeuw werden toegepast: bijvoorbeeld door de toepassing van het antieke ligbad en het gebruik van koperen leidingwerk en een koperen wasbak, waarbij het leidingwerk zoveel mogelijk functioneel is toegepast, net zoals de vroege badkamers statements waren van functionaliteit en hygiëne. (fotografie: Marta Serrano)

De auteur Natasja Hogen (1982) is architectuurhistorica en deed onderzoek naar de ontwikkeling van de moderne badkamer. In oktober 2012 zal bij uitgeverij Stokerkade hierover een uitgebreide publicatie verschijnen. Hogen beschrijft hierin de Nederlandse badkamer vanuit algemene historie, maar ook aan de hand van authentieke exemplaren in het land, die ze bezocht, fotografeerde en analyseert.